

Rozdział I. Odpowiedzialność odszkodowawcza¹

Spis treści

	Nb
§ 1. Odpowiedzialność odszkodowawcza – uwagi ogólne	1
I. Istota i względny charakter odpowiedzialności odszkodowawczej	1
II. Stosunek odpowiedzialności odszkodowawczej do odpowiedzialności prawnej i cywilnej	2
III. Rozwój odpowiedzialności odszkodowawczej	3
1. Geneza	3
2. Stan obecny	4
3. Perspektywy	5
4. Unifikacja	6
IV. Typy odpowiedzialności odszkodowawczej	7
1. Celowość wyróżnienia	7
2. Kryterium pełności – odesłanie	8
3. Kryterium ekonomicznego rozkładu ciężaru odpowiedzialności	9
4. Kryterium sprawstwa	10
V. Reżimy odpowiedzialności odszkodowawczej	11
1. Uwagi ogólne	11
2. Systematyka reżimów odpowiedzialności	12
3. Odpowiedzialność z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania	13
4. Odpowiedzialność z tytułu czynów niedozwolonych	14
A. Uwagi ogólne	14
B. Odpowiedzialność za produkt niebezpieczny	15
C. Odpowiedzialność z tytułu szkód legalnych	16
5. Odpowiedzialność z tytułu wykonywania praw podmiotowych	17
6. Odpowiedzialność gwarancyjna	18
7. Odpowiedzialność z tytułu poniesienia szkody we wspólnym lub cudzym interesie	19
VI. Struktura oraz zakres stosowania przepisów KC o odpowiedzialności odszkodowawczej	20
VII. Przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej	21
1. Uwagi ogólne	21
2. Szkoła bezprawna	22
3. Zdarzenie, z którym ustawa wiąże powstanie odpowiedzialności	23
4. Związek między zdarzeniem, z którym ustawa łączy powstanie odpowiedzialności, a szkodą – odesłanie	24
VIII. Poszkodowany	25
1. Względny charakter stosunku odszkodowawczego	25

¹ Rozdział niniejszy porusza problematykę omówioną jednocześnie w monografii pt. „Szkoła na mie-
niu i jej naprawienie”, która ukazała się nakładem Wydawnictwa C.H.Beck w 2014 r. Wywód zawarty w tym
opracowaniu został uzupełniony o kwestie natury ogólnej dotyczące szkody na osobie.

Rozdział I. Odpowiedzialność odszkodowawcza

2. Szkoda zbiorowa. Szkoda ekologiczna	26
3. Sprawca szkody jako poszkodowany	27
4. Ograniczenie indemnizacji do bezpośrednio poszkodowanego	28
5. Szkoda osoby trzeciej	29
6. Poszkodowany a powiązania rodzinne	30
A. Uwagi ogólne	30
B. Roszczenia dziecka przeciwko matce	31
C. Małżeńskie stosunki majątkowe	32
7. Szkoda na tle wspólności praw	33
8. Szkoda na osobie	34
9. Silny wstrząs psychiczny jako konsekwencja szkody na osobie	35
10. Dziecko poczęte jako poszkodowany	36
11. Dziecko poszkodowane wskutek zdarzeń prekonceptyjnych	37
12. Poszkodowany w reżimie odpowiedzialności z tytułu niewykonania zobowiązania	38
IX. Zasady odpowiedzialności odszkodowawczej	39
1. Uwagi ogólne	39
2. Zasada winy	40
A. Uwagi ogólne	40
B. Pojęcie winy	41
C. Stosunek winy do szkody	42
D. Formy winy	43
3. Zasada bezprawności	44
A. Uwagi ogólne	44
B. Bezprawność względna	45
4. Zasada ryzyka	46
5. Zasada odpowiedzialności absolutnej	47
6. Zasada słuszności	48
X. Wpływ zasady odpowiedzialności odszkodowawczej na rozmiar odszkodowania	49
1. Uwagi ogólne	49
2. Uwagi szczegółowe	50
A. Powstanie odpowiedzialności	50
B. Wyłączenie odpowiedzialności	51
C. Rozmiar odpowiedzialności	52
D. Wyłączenie wygaśnięcia roszczeń odszkodowawczych	53
E. Uwagi na tle poszczególnych instytucji	54
XI. Funkcje odpowiedzialności odszkodowawczej	55
1. Pojęcie funkcji odpowiedzialności odszkodowawczej	55
2. Funkcje odpowiedzialności odszkodowawczej – uwagi ogólne	56
3. Funkcja kompensacyjna	57
A. Uwagi ogólne	57
B. Funkcja kompensacyjna a zasady: restytucji i pełnego odszkodowania	58
C. Funkcja kompensacyjna a sposoby naprawienia szkody	59
D. Funkcja kompensacyjna a uszczerbek niemajątkowy	60
E. Funkcja kompensacyjna a zasada odpowiedzialności	61
F. Funkcja kompensacyjna a reżim odpowiedzialności	62
G. Funkcja kompensacyjna a gwarancyjny typ odpowiedzialności	63
H. Uwagi szczegółowe	64
4. Funkcja prewencyjna	65
5. Funkcja represyjna	66
6. Funkcja reparycyjna	67

§ 2. Pojęcie i rodzaje szkody	68
I. Ogólne pojęcie szkody	68
1. Pojęcie szkody. Uwagi wstępne	68
2. Niekorzystność uszczerbku	69
3. Szczególne definicje legalne szkody	70
4. Znaczenie woli poszkodowanego	71
5. Brak prawnego uzasadnienia	72
6. Szkoda naturalna i normatywna	73
7. Metoda dyferencyjna	74
8. Hipoteza dyferencyjna	75
9. Zasada pełnego odszkodowania	76
10. Zasada restytucji	77
11. Szkoda a zubożenie i wzbogacenie	78
II. Szkoda majątkowa i niemajątkowa	79
1. Pojęcia szkody majątkowej i niemajątkowej	79
2. Ograniczenie naprawienia szkody niemajątkowej do reżimu odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych	80
III. Szkoda jako naruszenie – szkoda jako skutek naruszenia	81
IV. Szkoda na mieniu i szkoda na osobie	82
1. Szkoda na mieniu i na osobie	82
2. Przedmiot ochrony odszkodowawczej	83
A. Uwagi ogólne	83
B. Szkoda czysto majątkowa	84
C. Ochrona wierzytelności	85
V. Postaci szkody majątkowej	86
1. Straty i utracone korzyści. Uwagi ogólne	86
2. Szkoda ewentualna	87
3. Szkoda bezpośrednia i pośrednia	88
4. Dodatni i ujemny interes poszkodowanego	89
VI. Straty	90
1. Pojęcie strat	90
2. Utrata roszczenia	91
3. Obciążenie pasywami	92
4. Wydatki	93
VII. Utracone korzyści	94
1. Pojęcie utraconych korzyści	94
2. Korzyści niezgodne z prawem bądź niegodziwe	95
3. Utrata korzyści jako szkoda obecna albo przyszła	96
4. Ocena <i>ex post</i>	97
5. Ustalenie rozmiarów utraconych korzyści	98
§ 3. Ustalenie rozmiaru szkody prawnie relewantnej	99
I. Związek przyczynowy	99
1. Uwagi ogólne	99
2. Zakres zastosowania art. 361 § 1 KC	100
3. Funkcje art. 361 § 1 KC	101
4. Związki normatywne	102
5. Teoria warunkowości	103
6. Adekwatny związek przyczynowy	104
A. Uwagi ogólne	104
B. Kierunki teorii adekwatnej	105
C. Ocena teorii adekwatnej	106
D. Podwyższenie prawdopodobieństwa	107
E. Dowód związku przyczynowego	108

7. Przechodność związku przyczynowego	109
8. Związek przyczynowy bezpośredni	110
9. Przyczynowość zaniechania	111
10. Utrata korzyści	112
11. Związek przyczynowy adekwatny a bezprawność względna	113
12. Stosunek związku przyczynowego do winy	114
13. Podatność na doznanie szkody	115
14. Związki konieczne i przypadkowe	116
15. Wielość przyczyn	117
A. Pozorny zbieg przyczyn	117
B. Inne przypadki, w których nie zachodzi zbieg przyczyn	118
C. Hipotetyczna przyczynowość alternatywna	119
D. Rzeczywisty zbieg przyczyn – uwagi ogólne	120
E. Przyczynowość alternatywna	121
F. Przyczynowość kumulatywna	122
G. Legalne zachowanie alternatywne	123
II. Obiektywne bądź subiektywne kryteria ustalenia rozmiaru szkody	124
1. Uwagi historyczne	124
2. Prawo pozytywne	125
A. Uwagi ogólne	125
B. Szkada na osobie	126
C. Dobra niematerialne – wzmianka	127
D. Przypadki zastosowania metody obiektywnej	128
III. Wpływ systemu danin publicznych na rozmiar szkody prawnie relewantnej	129
1. Uwagi ogólne	129
2. Podatek od towarów i usług	130
3. Podatek dochodowy od osób fizycznych	131
4. Składki na ubezpieczenie społeczne	132
IV. Czas i miejsce miarodajne dla ustalenia rozmiaru szkody	133
1. Czas miarodajny dla ustalenia rozmiaru szkody	133
2. Miejsce miarodajne dla ustalenia rozmiaru szkody	134
V. Szkada obecna i szkoda przyszła	135
1. Pojęcia szkody obecnej i przyszłej	135
2. Naprawienie szkody przyszłej – zasada	136
3. Wyjątki	137
VI. Wyrównanie korzyści z uszczerbkiem	138
1. Uwagi ogólne	138
2. Zbieg roszczeń	139
3. Przyczynienie poszkodowanego a <i>compensatio lucri cum damno</i>	140
4. Świadczenia z ubezpieczeń majątkowych	141
5. Świadczenia z ubezpieczeń osobowych	142
6. Szkada na osobie	143
A. Emerytury i renty oraz zasiłki chorobowe	143
B. Świadczenia z ustawy wypadkowej	144
C. Dobrowolne datki dla poszkodowanego	145
D. Nabycie spadku	146
E. Odprawa pośmiertna	147
F. Zasiłki ze źródeł publicznych	148
G. Zarobki poszkodowanego	149
H. Zaoszczędzone wydatki	150
I. Roszczenia alimentacyjne poszkodowanego do osób trzecich	151

VII. Ciężar dowodu istnienia i rozmiarów szkody. Zastosowanie	
art. 322 KPC	152
1. Ciężar dowodu szkody – uwagi ogólne	152
2. Utrata korzyści	153
3. Szkoła na osobie	154
4. Związek przyczynowy – odesłanie	155
5. Zastosowanie art. 322 KPC	156
A. Uwagi ogólne	156
B. Uwagi szczegółowe	157
§ 4. Naprawienie szkody	158
I. Sposoby naprawienia szkody	158
II. Wybór sposobu naprawienia szkody	159
III. Przywrócenie stanu poprzedniego	160
1. Postaci restytucji	160
2. Restytucja w przypadku uszkodzenia dóbr używanych	161
IV. Naprawienie szkody w pieniądzu	162
1. Uwagi ogólne	162
2. Odszkodowanie pieniężne jako uzupełnienie przywrócenia stanu poprzedniego	163
3. Pokrycie uszczerbków wywołanych naprawami własnymi poszkodowanego	164
4. Odszkodowanie w przypadku zniszczenia bądź znacznego uszkodzenia rzeczy używanych	165
5. Odsetki opóźnienia od odszkodowania pieniężnego	166
§ 5. Czynniki wpływające na wysokość odszkodowania	167
I. Uwagi wprowadzające	167
1. Ekspozycja problematyki	167
2. Charakter wyroku odszkodowawczego	168
II. Przyczynienie poszkodowanego	169
1. Uwagi ogólne	169
2. Postaci przyczynienia	170
3. Problematyka procesowa	171
4. Uwagi szczegółowe	172
5. Przyczynienie osób innych niż poszkodowany	173
6. Kryteria zmniejszenia odszkodowania	174
III. Ustawowe modyfikacje zasady pełnego odszkodowania	175
1. Uwagi ogólne	175
2. Uwagi szczegółowe	176
A. Szczególne ukształtowanie szkody prawnie relewantnej	176
B. Limity kwotowe odszkodowania	177
3. Zbieg roszczeń a ustawowe modyfikacje zasady pełnego odszkodowania	178
IV. Umowne odstępstwa od zasady pełnego odszkodowania	179
1. Uwagi ogólne	179
2. Umowy dotyczące odpowiedzialności odszkodowawczej	180
A. Uwagi wstępne	180
B. Szczególne określenie przesłanek odpowiedzialności	181
C. Szczególne określenie szkody prawnie relewantnej	182
D. Pułap odszkodowania	183
E. Ograniczenie odpowiedzialności do części majątku dłużnika	184
F. Umowy procesowe	185
G. Umowy dotyczące istniejącego długu odszkodowawczego	186

V. Sądowe miarkowanie odszkodowania	187
VI. Ustalenie odpowiedzialności za szkodę przyszłą	188

Literatura: *A. Agopszowicz*, Odpowiedzialność za szkody wyrządzone robotami górniczymi, Warszawa 1964; *E. Bagińska*, Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej, Warszawa 2006; *J. Balcarczyk*, Roszczenie odszkodowawcze oparte na normie art. 24 § 2 k.c. służące w razie naruszenia prawa do wizerunku osoby powszechnie rozpoznawalnej, w: Odpowiedzialność w prawie cywilnym (pod red. *P. Machnikowskiego*), AUWr Nr 2897, Prawo CCC, Wrocław 2006; *G. Bieniek*, Odpowiedzialność cywilna za wypadki drogowe na tle obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych, Warszawa 1983; *B. Bładowski, A. Gola*, Szkoda i odszkodowanie, Warszawa 1984; *J. Boć*, Wyrównanie strat wynikłych z legalnych działań administracji, Wrocław 1971; *Z. Brodecki*, Obowiązek naprawienia szkód o rozmiarach katastrofalnych, Gdańsk 1978; *A. Brzozowski*, Recenzja monografii *A. Kocha*, NP 1976, Nr 3; *M. Chlamtacz*, Sposoby wynagrodzenia szkody w polskim kodeksie zobowiązań i w prawodawstwach nowożytnych, Lwów 1936; *W. Czachórski*, Odpowiedzialność odszkodowawcza w ramach tzw. ujemnego interesu umowy, RPEiS 1968, Nr 3; tenże, Zarys prawa zobowiązań. Część ogólna, Warszawa 1963; *R. Czarnecki*, Uwagi w sprawie chwili właściwej dla określenia wartości rzeczy na tle art. 160 k.z., NP 1960, Nr 3; *J. Dąbrowa*, Odpowiednie ograniczanie rozmiarów obowiązku naprawienia szkody na tle kodeksu cywilnego, PiP 1968, Nr 1; tenże, Wina jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej, Wrocław 1968; *A. Duży*, Dyferencyjna metoda ustalania wysokości szkody, PiP 1993, Nr 10; *T. Dybowski*, Adekwatny czy konieczny związek przyczynowy, Pal. 1961, Nr 7; tenże, Przyczynowość jako przesłanka odpowiedzialności. Zagadnienia wybrane, NP 1962, Nr 1; tenże, W sprawie przyczynienia się poszkodowanego do powstania szkody (przyczynek do dyskusji nad treścią art. 362 k.c.), NP 1977, Nr 6; *W. Fikentscher*, Schuldrecht, Berlin–New York 1997; *S. Garlicki*, Odpowiedzialność cywilna za nieszczęśliwe wypadki, Warszawa 1971; tenże, Związek przyczynowy przy szkodzie na osobie, NP 1957, Nr 10; *Z. Gawlik*, Odpowiedzialność absolutna w polskim prawie odszkodowawczym, w: Prace cywilistyczne (pod red. *S. Wójcika*), Warszawa 1990; *Z. Gordon*, Umowne klauzule egzoneracyjne w stosunkach obrotu społecznego, Folia Iuridica 34, Łódź 1988; *J. Górski*, Przygotowanie umowy w świetle kodeksu zobowiązań, Poznań 1938; *P. Granecki*, Culpa in contrahendo, PPH 2001, Nr 3; tenże, W sprawie wykładni art. 362 kodeksu cywilnego, PiP 2003, Nr 1; tenże, Wybrane zagadnienia wykładni art. 362 K.C. – na marginesie wypowiedzi profesora Tomasza Pajora, Pal. 2005, Nr 1–2; tenże, Zasada bezwzględnej odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną umyślnie (według kodeksu cywilnego), SP 2000, Nr 3–4; *P. Grenich*, Przyczynienie się małoletniego do wyrządzenia szkody, Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego 2006, Nr 2; *J. Jastrzębski*, Interferencje adekwatnej przyczynowości oraz winy przy odpowiedzialności za szkodę majątkową, PS 2004, Nr 7–8; tenże, O wyprzedzającej przyczynowości, KPP 2003, Nr 3; *R. Kasprzyk*, Bezprawność względna, SP 1988, Nr 3; *A. Kędzierska-Cieślak*, Odpowiedzialność społecznego zakładu pracy względem pracownika za szkody związane z pracą, Warszawa 1967; tenże, Zagadnienie funkcji prawa cywilnego w związku z unormowaniem odszkodowania w ustawodawstwie polskim, w: Odpowiedzialność cywilna za wyrządzenie szkody (pod red. *S. Grzybowskiego*), Warszawa 1969; *A. Koch*, Metodologiczne zagadnienia związku przyczynowego w prawie cywilnym, Poznań 1975; tenże, Związek przyczynowy jako podstawa odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie cywilnym, Warszawa 1975; *J. Korzonek, I. Rosenblüth*, Kodeks zobowiązań. Komentarz. Przepisy wprowadzające – wyciągi z motywów ustawodawczych – ustawy dodatkowe, t. I, Kraków 1936; *K. Kosicki*, Kompensacja szkody niemajątkowej, innej niż na osobie, w reżimie kontraktowym w prawie polskim i niemieckim, w: Odpowiedzialność odszkodowawcza (pod red. *J. Jastrzębskiego*), Warszawa 2007; *E. Kowalewski*, Odszkodowanie ubezpieczeniowe za utracone korzyści, PA 1996, Nr 3; *M. Krajewski*, Relacje sprawcy i poszkodowanego a ubezpieczenie OC (osoba trzecia w ubezpieczeniu OC), cz. 1, PPH 2006, Nr 10; *K. Kruczałak*, Charakter odpowiedzialności odszkodowawczej z art. 446 kodeksu cywilnego,

PiP 1978, Nr 2; *J. Krzywicki*, Wina i ryzyko jako podstawy odpowiedzialności cywilnej, Warszawa 1931; *A. Kubas*, Rozszerzona skuteczność wierzycelności, SC, t. XIII–XIV, 1969; tenże, Wynagrodzenie szkody poniesionej w cudzym interesie, SC, t. XXX, 1979; tenże, Zachowanie osób trzecich jako przyczynienie się poszkodowanego, SC, t. XXVII, 1976; *B. Lewaszewicz-Petrykowska*, Cywilna odpowiedzialność za szkodę jądrową w polskim prawie atomowym, PiP 1987, Nr 4; tenże, Odpowiedzialność cywilna prowadzącego na własny rachunek przedsiębiorstwo wprawiane w ruch za pomocą sił przyrody (art. 435 k.c.), Warszawa 1967; tenże, Problem definicji winy jako podstawy odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych, ZNUŁ, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Seria I, z. 14, Łódź 1959; tenże, Wina jako podstawa odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych, SPE, t. II, Łódź 1969; tenże, Wyrządzenie szkody przez kilka osób, Warszawa 1978; *R. Longchamps de Berier*, Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań, Warszawa 1934; tenże, w: Encyklopedia podręczna prawa prywatnego (pod red. *F. Zolla, J. Wasilkowskiego*), t. II, Warszawa 1938; *E. Łętowska*, Charakter odpowiedzialności za szkody wyrządzone przy wykonywaniu funkcji publicznych i jej stosunek do odszkodowawczej odpowiedzialności kodeksowej, w: Studia z prawa zobowiązań (pod red. *Z. Radwańskiego*), Warszawa–Poznań 1979; tenże, Przyczynienie się małoletniego do wyrządzenia szkody, NP 1965, Nr 2; tenże, w: System Prawa Administracyjnego, t. III (pod red. *T. Rabskiej, J. Łętowskiego*), Ossolineum 1978; tenże, Zbieg norm w prawie cywilnym, Warszawa 2002; *J. Napierala*, Odpowiedzialność dłużnika za nieuchronne niewykonanie zobowiązania, Warszawa 1997; *M. Nesterowicz*, Odpowiedzialność cywilna biur podróży, Warszawa 1974; tenże, Odpowiedzialność kontraktowa i deliktowa. Uwagi de lege ferenda i o stosowaniu prawa, PiP 1999, Nr 1; tenże, Prawo medyczne, Toruń 2001; tenże, Prawo turystyczne, Bydgoszcz 1999; *H. Niederländer*, Schadensersatz bei hypothetischen Schadensereignissen, Archiv für die civilistische Praxis 153 (1954); *K. Oftinger, E. W. Stark*, Schweizerisches Haftpflichtrecht, t. 1, Zürich 1995; *A. Ohanowicz*, Niesłuszne wzbogacenie, Warszawa 1956; tenże, Odpowiedzialność za szkodę z tytułu ryzyka a wina własna poszkodowanego, w: Rozprawy prawnicze (pod red. *W. Osuchowskiego, M. Sośniaka, B. Walaszka*), Kraków–Warszawa 1964; tenże, Zbieg norm w polskim prawie cywilnym, Warszawa 1963; tenże, Zobowiązania. Część ogólna, Poznań 1954; tenże, Zobowiązania – część ogólna, Warszawa 1958; *M. Owczarek*, Problem bezprawności względnej w systemie odpowiedzialności deliktowej, Pal. 2004, Nr 5–6; *T. Pajor*, Odpowiedzialność dłużnika za niewykonanie zobowiązania, Warszawa 1982; tenże, Przemiany w funkcjach odpowiedzialności cywilnej, w: Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego (pod red. *A. Mączyńskiego, M. Pazdana, A. Szpunara*), Kraków 1994; *J. Panowicz-Lipska*, Majątkowa ochrona dóbr osobistych, Warszawa 1975; *K. Piasecki*, Charakter i zasady wyrokowania na podstawie art. 330 K.P.C., NP 1961, Nr 5; *K. Pietrzykowski*, Bezprawność jako przesłanka odpowiedzialności deliktowej a zasady współżycia społecznego i dobre obyczaje, w: Odpowiedzialność cywilna (pod red. *M. Pyziak-Szafnickiej*), Kraków 2004; *J. Pruszyński*, Przyczynienie się poszkodowanego do wyrządzenia szkody (art. 362 k.c.), Pal. 1974, Nr 11; *M. Pyziak-Szafnicka*, Odpowiedzialność cywilna prowadzącego przedsiębiorstwo za szkodę ekologiczną, w: Studia z prawa prywatnego, Łódź 1997; *Z. Radwański*, Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna, Poznań 1956; *J. Rajski*, Odpowiedzialność międzynarodowa za szkody wyrządzone przez objekty kosmiczne, Warszawa 1974; *J. Rajski, W. Kocot, K. Zaradkiewicz*, Prawo o kontraktach w obrocie gospodarczym, Warszawa 2002; *J. Rezler*, Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku na ciele lub zdrowiu (według prawa cywilnego), Warszawa 1968; *M. Saffan*, Naprawienie krzywdy niemajątkowej w ramach odpowiedzialności ex contractu, w: Odpowiedzialność cywilna (pod red. *M. Pyziak-Szafnickiej*), Kraków 2004; tenże, Odpowiedzialność odszkodowawcza władzy publicznej, Warszawa 2004; tenże, Prawo wobec ingerencji w naturę ludzkiej prokreacji, Warszawa 1990; tenże, Problematyka tzw. bezprawności względnej oraz związku przyczynowego na tle odpowiedzialności za niezgodne z prawem akty normatywne, w: Rozprawy prawnicze (pod red. *L. Ogiegły, W. Popiolka, M. Szpunara*), Kraków 2005; *J. Senkowski*, Pojęcie przyczynienia się poszkodowanego do szkody, NP 1968, Nr 1; *M. Sośniak*, Bezprawność

zachowania jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej za czyny niedozwolone, Kraków 1959; tenże, Deliktowe i kontraktowe roszczenia w prawie przewozowym. Prace prawnicze z zakresu prawa przewozowego, t. III, Katowice 1972; *L. Stecki*, Odpowiedzialność cywilna za skorzystanie ze szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym, Warszawa 1983; tenże, Problematyka odpowiedzialności za szkodę pośrednią, w: Problemy kodyfikacji prawa cywilnego (studia i rozprawy) (pod red. *S. Soltysińskiego*), Poznań 1990; *A. Stelmachowski*, Wstęp do teorii prawa cywilnego, Warszawa 1969; tenże, Wstęp do teorii prawa cywilnego, Warszawa 1984; *H. Stoll*, Kausalzusammenhang und Normzweck im Deliktsrecht, Tübingen 1968; System Prawa Administracyjnego, t. III (pod red. *T. Rabskiej, J. Łętowskiego*), Ossolineum 1978; *A. Szpunar*, Czyny niedozwolone w kodeksie cywilnym, SC, t. XV, 1970; tenże, O funkcjach odpowiedzialności cywilnej, ZNUJ PPWI 1974, Nr 1; tenże, O sposobach naprawienia szkody na mieniu, NP 1971, Nr 11; tenże, Ochrona dóbr osobistych, Warszawa 1979; tenże, Odpowiedzialność cywilna. Komentarz w formie glos, Sopot 1997; tenże, Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkada na mieniu i osobie, Bydgoszcz 1998; tenże, Przyczynienie się do powstania szkody w wypadku komunikacyjnym, Rej. 2001, Nr 6; tenże, Restytucja naturalna jako sposób naprawienia szkody, NP 1985, Nr 1; tenże, Roszczenie małoletniego o rentę wypadkową, NP 1968, Nr 4; tenże, Szkada wyrządzona przed urodzeniem dziecka, SC, t. XIII–XIV, 1969; tenże, Ustalenie odszkodowania w prawie cywilnym, Warszawa 1975; tenże, Ustalenie odszkodowania według przepisów kodeksu cywilnego, NP 1965, Nr 4; tenże, Utrata możliwości korzystania z rzeczy, Rej. 1998, Nr 10; tenże, Uwagi o funkcjach odpowiedzialności odszkodowawczej, PiP 2003, Nr 1; tenże, Wina poszkodowanego w prawie cywilnym, Warszawa 1971; tenże, Wynagrodzenie szkody wynikłej wskutek śmierci osoby bliskiej, Bydgoszcz 2000; tenże, Zachowanie się poszkodowanego jako podstawa do zmniejszenia odszkodowania, NP 1957, Nr 6; tenże, Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową w kodeksie cywilnym, PiP 1965, Nr 3; tenże, Zakres obowiązku naprawienia szkody, PiP 1960, Nr 1; tenże, Zasada pełnego odszkodowania w prawie cywilnym, PiP 1973, Nr 5; tenże, Zbieg roszczeń odszkodowawczych, RPEiS 1974, Nr 1; *M. Śmigiel*, Zasada *compensatio lucri cum damno* a świadczenia z ubezpieczeń gospodarczych, PUG 2001, Nr 4; *M. Świdowska*, Zadośćuczynienie jako środek rekompensaty szkód niemajątkowych w przypadku naruszenia dóbr osobistych osób prawnych, w: Odpowiedzialność odszkodowawcza (pod red. *J. Jastrzębskiego*), Warszawa 2007; *W. Warkalło*, Odpowiedzialność odszkodowawcza. Funkcje. Rodzaje. Granice, Warszawa 1962; tenże, Odpowiedzialność odszkodowawcza. Funkcje. Rodzaje. Granice, Warszawa 1972; tenże, Ubezpieczenie a odpowiedzialność odszkodowawcza, SC, t. XVI, 1970; tenże, Zasada odszkodowania w ubezpieczeniach, SC, t. XIII–XIV, 1969; *W. Warkalło, H. Zwolińska*, Odszkodowania i inne świadczenia wypadkowe, Warszawa 1951; *A. Wąsiewicz*, Odszkodowanie w razie szkody w pojeździe mechanicznym, PA 1996, Nr 3; tenże, Ubezpieczenia komunikacyjne, Bydgoszcz–Poznań 2001; *B. Więzowska*, Odpowiedzialność cywilna na zasadzie słuszności, Warszawa 2009; *J. Winiarz*, Obowiązek naprawienia szkody, Warszawa 1970; tenże, Odpowiedzialność cywilna z tytułu nadzoru nad dzieckiem, Warszawa 1973; tenże, Ustalenie wysokości odszkodowania, Warszawa 1962; *T. Woś*, Wywłaszczenie i zwrot wywłaszczonych nieruchomości, Warszawa 2004.

§ 1. Odpowiedzialność odszkodowawcza – uwagi ogólne

I. Istota i względny charakter odpowiedzialności odszkodowawczej

- 1 Odpowiedzialność odszkodowawcza jest uznawana za filar prawa cywilnego². Jej różne rodzaje łączy jedna cecha wspólna – świadczenie zmierzające do naprawienia

² *A. Stelmachowski*, Wstęp, 1969, s. 243.

szkody, czyli najogólniej ujmując, zaspokojenia uszczerbku powstałego w dobrach jednej osoby (określanej mianem poszkodowanego) przez inny podmiot.

Świadczenie odszkodowawcze stanowi element treści stosunku obligacyjnego, co uzasadnia zaliczenie problematyki odszkodowawczej do prawa zobowiązań. Dał temu wyraz ustawodawca, zamieszczając regulację poświęconą szkodzie i jej naprawieniu w przepisach ogólnych Księgi trzeciej Kodeksu cywilnego (por. art. 361–363 KC). W przypadku odszkodowania mamy do czynienia z jedną z postaci świadczenia jako elementu stosunku prawnego. Podmiot odpowiedzialny jest zatem dłużnikiem, a więź łącząca go z wierzycielem ma charakter względny, co stanowi podstawową cechę obowiązku odszkodowawczego.

Jak w każdym zobowiązaniu, obowiązki dłużnika są tu uzależnione od istnienia po stronie wierzyciela chronionego prawnie interesu³. W przypadku odpowiedzialności odszkodowawczej interes ten wyznaczają niekorzystne – w powszechnie przyjmowanej ocenie – następstwa jakiegoś zdarzenia dla sfery dóbr poszkodowanego. Zdarzenie to określa się mianem zdarzenia szkodzącego. Immanentną przesłanką powstania i istnienia zobowiązania odszkodowawczego jest **szkoda**. Jej bliższemu określeniu poświęcone będą dalsze rozważania (Nb 68). Obecnie należy zaznaczyć, że szkoda pojmowana jako uszczerbek nie stanowi *per se* o powstaniu odpowiedzialności odszkodowawczej. Aby taka odpowiedzialność powstała, normy prawne muszą nakładać na podmiot inny niż poszkodowany obowiązek odszkodowawczy. Z tego względu trafne jest stwierdzenie, że szkoda stanowi samodzielną, ale nie jedyną przesłankę odpowiedzialności odszkodowawczej⁴. Nieraz mamy bowiem do czynienia z niewątpliwie niekorzystnym dla danego podmiotu uszczerbkiem, który uznamy za szkodę, ale nikt nie jest zobowiązany do jej naprawienia; skutki szkodowe spoczną definitywnie na tej osobie i nie zaistnieje węzeł obligacyjny wynikający z wystąpienia szkody.

Jak zaznaczono w doktrynie⁵, obciążenie skutkami zdarzenia szkodzącego innej osoby niż poszkodowany stanowi konsekwencje ocen społecznych mających podstawę w szeroko pojętym poczuciu sprawiedliwości. Poczucie to leży u źródła norm obciążających odpowiedzialnością odszkodowawczą dłużnika. Odpowiedzialność odszkodowawcza ma swoje źródło w idei sprawiedliwości wyrównawczej, ale w konkretnym przypadku musi zawsze wynikać z normy prawnej.

II. Stosunek odpowiedzialności odszkodowawczej do odpowiedzialności prawnej i cywilnej

Rozważając treść pojęcia „odpowiedzialności odszkodowawczej”, należy ustosunkować się do terminu „odpowiedzialność prawna”. W piśmiennictwie wyrażono pogląd, iż „odpowiedzialność jest to zasada ponoszenia przez podmiot przewidzianych prawem ujemnych konsekwencji za zdarzenia lub stany rzeczy podlegające ujemnej kwalifikacji normatywnej i przypisywalne prawnie określonemu podmiotowi w danym porządku prawnym”⁶. W przedstawionej definicji na szczególną uwagę zasługują elementy „ujemnych konsekwencji” i „ujemnej kwalifikacji normatywnej”. Jej aprobatą

³ Por. W. Czachórski, Zarys prawa zobowiązań, s. 97.

⁴ A. Sinkiewicz, Pojęcie i rodzaje szkody w polskim prawie cywilnym, *Rej.* 1998, Nr 2, s. 61.

⁵ T. Dybowski, w: *System*, t. III, cz. 1, s. 165.

⁶ T. Dybowski, w: *System*, t. III, cz. 1, s. 166.

wykluczałyby objęcie pojęciem odpowiedzialności prawnej (a zarazem i odpowiedzialności odszkodowawczej) przypadków, w których obowiązek świadczenia odszkodowawczego wynika z umowy lub – niekiedy – z zastępującej umowę normy prawnej⁷. Może nasuwać istotne wątpliwości, czy omawiane ujęcie odpowiedzialności prawnej obejmuje wszystkie jej przypadki, a mimo to jest ono przedmiotem krytyki ze strony autorów utożsamiających odpowiedzialność z sankcją, potępieniem moralnym i prawnym osoby naruszającej prawo⁸.

W ramach odpowiedzialności prawnej mieści się **odpowiedzialność cywilna**. Na wieloznaczność drugiego terminu zwraca uwagę – za R. Longchamps de Berierem⁹ – A. Stelmachowski¹⁰, przyjmując ostatecznie, iż oznacza ono sytuację, w której mamy do czynienia ze „zobowiązaniem określonego podmiotu, zagrożonym sankcją cywilną”. Zobowiązaniu temu odpowiada po stronie uprawnionego możliwość domagania się jego przymusowego zaspokojenia za pomocą organów państwowych lub przez samopomoc w przypadkach przewidzianych przepisami szczególnymi. Konstrukcja ta jest koherentna ze strukturą zobowiązania, według której – co do zasady – w zobowiązaniu po stronie dłużnika mamy do czynienia z długiem oraz odpowiedzialnością.

Nie ma wystarczających podstaw, aby wyłączać z zakresu pojęcia odpowiedzialności cywilnej przymusowe wykonanie zobowiązania (pogląd taki eksponuje znaczenie sankcji)¹¹, a nawet – jak się wydaje – wykonanie dobrowolne, gdy zobowiązaniu towarzyszy możliwość uruchomienia takiej sankcji. Dłużnik, świadcząc zgodnie z treścią zobowiązania, także realizuje swoją odpowiedzialność; wyjątek stanowią sytuacje, gdy w strukturze zobowiązania nie występuje możliwość uruchomienia przymusu w celu jego realizacji, a mimo to dochodzi do jego dobrowolnego wykonania (jest tak w przypadku zobowiązań naturalnych).

Dlatego zamieszczanie w definicji pojęcia **odpowiedzialności prawnej** kwalifikatorów wskazujących na negatywną ocenę jakichś zdarzeń lub stanów rzeczy nie wydaje się prawidłowe. Przytoczony pogląd, według którego świadczenia w wykonaniu umów o charakterze gwarancyjnym nie należą do odpowiedzialności, może nasuwać wątpliwości. Stanowisko odmienne pozwala objąć wymienione świadczenia pojęciem odpowiedzialności prawnej, skoro jej podkategorię stanowi odpowiedzialność cywilna¹². Przemawia za nim stosowanie przez ustawodawcę określenia „odpowiedzialność” – w odniesieniu do ubezpieczyciela – w przepisach KC regulujących umowę ubezpieczenia (art. 808 § 2, art. 813 § 1, art. 814, 815 § 3, art. 817 § 2, art. 824 § 1, art. 824¹ § 3, art. 826 § 3, art. 827 § 1–3 KC). Stanowisko wyłączające możliwość konstruowania odpowiedzialności cywilnej tam, gdzie nie mamy do czynienia z naruszeniem porządku prawnego, przy jednoczesnym dopuszczeniu objęcia nim wykonania zobowiązania przez dłużnika¹³ wymuszałyby uznanie, iż nie może być mowy o jednolitym pojęciu

⁷ Tak T. Dybowski, w: System, t. III, cz. 1, s. 186.

⁸ Zob. T. Dybowski, w: System, t. III, cz. 1, s. 173 oraz literatura powołana na s. 166, przyp. 6.

⁹ Longchamps de Berier, Zobowiązania, 1939, s. 21.

¹⁰ A. Stelmachowski, Wstęp, 1984, s. 308.

¹¹ Por. A. Stelmachowski, Wstęp, 1984, s. 314.

¹² W. Warkalło, Ubezpieczenie a odpowiedzialność, s. 105, 109, 110, 138.

¹³ T. Dybowski, w: System, t. III, cz. 1, s. 174.

odpowiedzialności¹⁴. Wydaje się ono jednak dyskusyjne w świetle przedstawionych wyżej argumentów.

Rozstrzygnięcie postawionego problemu nie ułatwia określenia **stosunku pojęcia odpowiedzialności odszkodowawczej do odpowiedzialności cywilnej**. Przypadki odpowiedzialności odszkodowawczej stanowią niewątpliwie najistotniejszy element odpowiedzialności cywilnej¹⁵. Nie przesądza to jednak, czy odpowiedzialność cywilna obejmuje wszystkie sytuacje, w których mamy do czynienia ze świadczeniem odszkodowawczym. Zagadnienie ma istotny walor praktyczny; udzielenie pozytywnej odpowiedzi umożliwia stosowanie wprost norm o charakterze ogólnym, wyrażonych w przepisach art. 361–363 KC, do wszelkich stosunków ze świadczeniem odszkodowawczym, o ile co innego nie wynika z uregulowań konkretnego przypadku ustanowionych w normach prawnych lub postanowieniach umowy. Natomiast uznanie, iż zakresy omawianych pojęć krzyżują się, pozwala w tych przypadkach odpowiedzialności odszkodowawczej, które nie stanowią odpowiedzialności cywilnej, na stosowanie wymienionych przepisów wyłącznie w drodze analogii międzygałęziowej¹⁶. Rozstrzygnięcie problemu rzutuje również na takie kwestie, jak przedawnienie czy dopuszczalność drogi sądowej (art. 1 KPC) w zakresie realizacji roszczenia odszkodowawczego, o ile co innego nie wynika z unormowań szczególnych¹⁷.

W judykaturze w zasadzie dominuje **pogląd opowiadający się za uznaniem wszelkich roszczeń odszkodowawczych za cywilnoprawne**¹⁸. Jednak w zakresie odszkodowania wyłączeniowego orzecznictwo reprezentuje dwa przeciwstawne nurty. O ile Sąd Najwyższy zasadniczo odmawia temu uprawnieniu charakteru cywilnoprawnego¹⁹, o tyle Naczelny Sąd Administracyjny opowiada się za taką jego kwalifikacją²⁰.

Z kolei w piśmiennictwie można spotkać **pogląd o krzyżowaniu się pojęć odpowiedzialności odszkodowawczej i cywilnej**, co uzasadnia się, wskazując przede wszystkim na występowanie regulacji dotyczących odpowiedzialności odszkodowawczej w unormowaniach zaliczanych do prawa międzynarodowego publicznego, administracyjnego czy karnego²¹. Jego podstawę stanowią w szczególności te wypowiedzi przedstawicieli doktryny prawa administracyjnego, w których konsekwentnie wyłącza się możliwość uznania, iż mamy do czynienia ze stosunkiem prawa cywilnego, jeżeli jest on regulowany w akcie normatywnym „należącym jako całość do prawa administracyjnego”²². Przykład takiej sytuacji miałoby stanowić odszkodowanie wyłączeniowe.

¹⁴ Tak jednak *W. Warkalło*, *Odpowiedzialność*, 1972, s. 81; w tym kierunku także *T. Dybowski*, w: *System*, t. III, cz. 1, s. 174.

¹⁵ *A. Stelmachowski*, *Wstęp*, 1984, s. 314.

¹⁶ *E. Łętowska*, *Charakter odpowiedzialności*, s. 94.

¹⁷ *T. Woś*, *Wyłączenie*, s. 125.

¹⁸ Post. SN z 20.6.1977 r., II CZ 49/77, *Legalis*; wyr. SN z 13.10.1965 r., II CR 451/64, *OSP* 1966, Nr 12, poz. 274, z głosem *S. Grzybowskiego*, *ibidem*; uchw. SN z 15.6.1979 r., I PZP 18/79, *SP* 1979, Nr 9, s. 35; post. NSA z 2.2.1998 r., IV SA 272/97, *niepubl.*; wyr. SN z 17.1.2001 r., II KKN 351/99, *Prok. i Pr.* 2001, Nr 6, poz. 11.

¹⁹ Post. SN z 12.7.1972 r., I CZ 79/72, *OSNCP* 1973, Nr 4, poz. 63; uchw. SN(7) z 7.4.1993 r., III AZP 3/93, *OSNCP* 1993, Nr 10, poz. 174; uchw. SN z 12.5.1993 r., III CZP 50/93, *OSNCP* 1993, Nr 12, poz. 221.

²⁰ Wyr. NSA z 15.6.1993 r., IV SA 1667/92, *ONSA* 1993, Nr 4, poz. 115.

²¹ *Z. Brodecki*, *Obowiązek naprawienia szkód*, s. 57.

²² Zestawienie poglądów u *T. Dybowskiego*, w: *System*, t. III, cz. 1, s. 177, *przyzyp.* 24.

Pogląd o krzyżowaniu się obu pojęć oparto na założeniu, iż zawarcie regulacji odszkodowawczych w aktach prawnych dotyczących m.in. wywłaszczenia, naprawienia szkody w postępowaniu administracyjnym czy karnym, szkody powstałej wskutek wypadku przy pracy itd. wymusza przyjęcie stanowiska, jakoby odpowiedzialność odszkodowawcza była pojęciem wykraczającym poza ramy odpowiedzialności cywilnej²³. W wymienionych przypadkach mielibyśmy zatem do czynienia z odpowiedzialnością odszkodowawczą, która nie jest odpowiedzialnością cywilną.

Stanowisko to można kwestionować z metodologicznego punktu widzenia. O cywilnoprawnej bądź administracyjnoprawnej kwalifikacji danego stosunku nie powinny decydować kryteria przedmiotowe czy podmiotowe, ale metoda jego regulacji. W piśmiennictwie zanegowano administracyjnoprawny charakter stosunku, w ramach którego powstaje obowiązek zapłaty odszkodowania wywłaszczeniowego. Nie jest to pogląd powszechnie przyjmowany²⁴, jednak trudno odmówić mu racji. Zwolennicy koncepcji wyłączającej uznanie odszkodowania wywłaszczeniowego za element stosunku cywilnoprawnego uznają za rozstrzygające kryterium podmiotowo-przedmiotowe²⁵. Jeżeli jednak zagadnienie ujmie się od strony metody, według której unormowano stosunek odszkodowawczy, wówczas konieczne jest przyjęcie poglądu o jego cywilnoprawnym charakterze. O ile zatem samo wywłaszczenie jest wykonywane w stosunku administracyjnoprawnym, o tyle roszczenie odszkodowawcze przysługujące wywłaszczonemu ma charakter cywilny²⁶. Stroną stosunku nie jest bowiem organ rozstrzygający o odszkodowaniu, lecz wywłaszczony i ten, na czyją rzecz następuje wywłaszczenie. Między jego podmiotami nie zachodzi relacja, z której można by wnioskować o istnieniu po jednej ze stron kompetencji do władczego kształtowania praw i obowiązków drugiej strony. Ponadto organ orzekający (w postępowaniu administracyjnym) o ustaleniu odszkodowania nie dysponuje swobodą co do określenia przesłanek i zakresu odpowiedzialności. Wywód ten jest aktualny także co do pozostałych regulacji odszkodowawczych, zawartych w aktach prawnych tradycyjnie uznawanych za domenę prawa publicznego. Prowadzi on zarazem do wniosku, iż każde zobowiązanie odszkodowawcze jest stosunkiem prawa cywilnego i z tego względu należy do odpowiedzialności cywilnej²⁷. Stąd za trafne należy uznać stwierdzenie, iż **zakres odpowiedzialności odszkodowawczej jest węższy od odpowiedzialności cywilnej**. Na przeszkodzie jego przyjęciu nie stoją argumenty natury procesowej, ponieważ nawet orzekanie o odszkodowaniu przez organ administracji, a zatem poza postępowaniem sądowym, nie wyłącza przyjęcia, że mamy do czynienia ze sprawą cywilną. Regulacja art. 2 § 3 KPC przewiduje sytuacje, w których rozstrzygnięcie sprawy cywilnej w znaczeniu materialnym przepisy szczególne przekazują do właściwości innego organu. W takim przypadku nawet orzekanie

²³ *W. Warkalło*, *Odpowiedzialność*, 1972, s. 104.

²⁴ Zob. przedstawienie stanowiska przez *T. Wosia*, *Wywłaszczenie*, s. 124; także *J. Boć*, *Wyrównanie strat*, s. 197.

²⁵ Przekonująco wykazała to *E. Łętowska*, *Charakter odpowiedzialności*, s. 87 i n.; zob. też *J. Boć*, *Wyrównanie strat*, s. 13.

²⁶ *J. Szachulowicz*, *Gospodarka nieruchomościami*, Warszawa 2001, s. 192; *A. Łukaszewska*, w: *J. Szachulowicz*, *M. Krassowska*, *A. Łukaszewska*, *Gospodarka nieruchomościami. Przepisy i komentarz*, Warszawa 1999, s. 373; *W. Warkalło*, *Odpowiedzialność*, 1972, s. 103; *T. Woś*, *Wywłaszczenie*, s. 126 i n., s. 129; *E. Łętowska*, *Charakter odpowiedzialności*, s. 90 i n. Odmiennie *A. Klein*, *Kilka uwag w kwestii charakteru prawnego odpowiedzialności za szkodę legalną*, AUWr Nr 857, Prawo CXLIII, Wrocław 1985, s. 121, 126 i n.

²⁷ Tak *W. Warkalło*, *Odpowiedzialność*, 1972, s. 186–188.

we własnej sprawie nie może stanowić argumentu za przyjęciem, iż mamy do czynienia ze stosunkiem administracyjnym, okoliczność ta bowiem nie przesądza o utracie przez sprawę charakteru cywilnego. Spełnienie kryteriów decydujących o uznaniu sprawy za podlegającą rozpoznaniu w postępowaniu administracyjnym zgodnie z art. 1 pkt 1 KPA nie sprzeciwia się przyjęciu, iż jest ona sprawą cywilną w znaczeniu materialnym. W piśmiennictwie zwrócono uwagę, że z możliwości orzekania o naprawieniu szkody w trzech różnych postępowaniach: cywilnym, administracyjnym i karnym nie wynika wniosek o zróżnicowaniu charakteru obowiązku odszkodowawczego. Wskazano przy tym trafnie argument o zaliczaniu w zakresie naprawienia danej szkody odszkodowania orzeczonego w jednym z tych postępowania na poczet odszkodowania orzeczanego w innym postępowaniu, co przemawia za przyjęciem poglądu o jedności natury prawnej obowiązku odszkodowawczego niezależnie od postępowania, w jakim jest on ustalany²⁸. Stanowisko, zgodnie z którym regulacja naprawienia szkody ujęta w ustawie karnej procesowej (art. 552 i n. KPK) ma charakter cywilnoprawny, reprezentuje także Sąd Najwyższy²⁹.

Przydatność praktyczna analizowania wzajemnego stosunku odpowiedzialności odszkodowawczej i cywilnej bywa kwestionowana w doktrynie³⁰. Nie wpływa to jednak na ostateczne rozstrzygnięcie postawionego problemu: „ogólne zasady rządzące określeniem odszkodowania za szkodę majątkową są te same bez względu na to, jakie było źródło powstania odpowiedniego obowiązku”³¹. Ujęcie to wypada uznać za najbardziej rozpowszechnione, a zarazem przekonujące. Wprawdzie normy dotyczące odpowiedzialności odszkodowawczej są rozsiane w różnych aktach prawnych, często uznawanych ze względu na kryterium przedmiotowe bądź podmiotowe za należące do prawa administracyjnego czy karnego, jednak czynnikowi temu trudno przyznać pierwszeństwo przed kryterium metody regulacji stosunku odszkodowawczego. Ustalenie jego treści – o ile nic innego nie stanowią przepisy szczególne – powinno następować zawsze z uwzględnieniem zawartych w KC ogólnych norm dotyczących odszkodowania (art. 361–363 KC). Z tych względów stosunek odszkodowawczy ma zawsze charakter cywilnoprawny, a odpowiedzialność odszkodowawczą należy uznać za element odpowiedzialności cywilnej (zob. też na temat zasięgu stosowania przepisów KC o odpowiedzialności odszkodowawczej Nb 20)³².

²⁸ Z. Brodecki, Obowiązek naprawienia szkód, s. 58. Odmienne A. Agopszowicz, glosa do wyr. SN z 3.5.1985 r., II CR 121/85, Pal. 1988, Nr 1–2, s. 132.

²⁹ Uchw. SN z 15.9.1999 r., I KZP 27/99, OSNKW 1999, Nr 11–12, poz. 72.

³⁰ A. Szpunar, Odszkodowanie za szkodę majątkową, s. 13; autor ten zaaprobował jednak pogląd W. Warkalły, według którego odpowiedzialność odszkodowawcza jest kategorią szerszą niż odpowiedzialność cywilna.

³¹ A. Szpunar, Odszkodowanie za szkodę majątkową; tenże, Czyny niedozwolone, s. 39; tenże, Zasada pełnego odszkodowania, s. 28.

³² Tak w zakresie odpowiedzialności za szkody legalne E. Łętowska, w: System Prawa Administracyjnego, t. III, s. 479; też, Charakter odpowiedzialności, s. 87; W. Warkalły, Odpowiedzialność, 1972, s. 188; zob. też T. Woś, Wywłaszczenie, s. 123; S. Grzybowski, glosa do wyr. SN z 13.10.1965 r., II CR 451/64, OSP 1966, Nr 12, poz. 274.

III. Rozwój odpowiedzialności odszkodowawczej

1. Geneza

3 Odpowiedzialność odszkodowawcza ma swoje źródła w represji karnej najwcześniejszego etapu rozwoju prawa. W początkowym okresie obyczajowe powiązanie naprawienia szkody i kary nie pozwalało na delimitację zakresów obu pojęć. Idea odpłaty, zemsty i odwetu, pierwotnie skierowana przeciwko osobie sprawcy (*ius talionis*), górowała nad represją majątkową; była ona niezależna od strony podmiotowej (winy). Z czasem doszło do rozwoju instytucji okupu pieniężnego, należnego poszkodowanemu nadal bez względu na winę sprawcy. Wiązało się to z wyrugowaniem zemsty i egzekucji na osobie. Kolejnym krokiem było wprowadzenie winy jako przesłanki odpowiedzialności (*lex Aquilia* z 287 r. p.n.e.), przy czym stopień tej winy wpływał na wysokość odszkodowania. Odpowiedzialność pełniła zarazem funkcję karną i kompensacyjną. Z kolei w prawie pospolitym układy między sprawcą i poszkodowanym, początkowo dopuszczalne, a następnie obligatoryjne (okres kompozycji przymusowych)³³ sprzyjały rozwojowi idei kompensacji uszczerbku. Chociaż prawo do kompozycji było oderwane od istnienia szkody jako niekorzystnej zmiany w majątku, to jednak pośrednio uzyskiwany okup zaspokajał interes odszkodowawczy poszkodowanego, o ile *in casu* taki interes występował. W ten sposób szkoda była naprawiana w pieniądzu. Za przyczynę tego stanu rzeczy uznaje się rozwój stosunków towarowo-pieniężnych³⁴.

Odejście od odpowiedzialności osoby miało ten walor, iż ograniczało jej przedmiot do majątku dłużnika. Z czasem ukształtowała się **zasada restytucji** (Nb 77). Rola tych dwóch czynników, niewątpliwie ograniczających represję, została zniwelowana wobec obiektywizacji odpowiedzialności oraz jej nałożenia na spadkobierców sprawcy. W obu przypadkach, co jest znamienne, chodziło jednak już tylko o dolegliwość majątkową. Odpowiedzialność osobą człowieka stawała się powoli domeną prawa publicznego, co sprzyjało podziałowi funkcji między prawo cywilne i karne.

W XVIII w. doszło wprawdzie do zasadniczego rozdziału zadań prawa karnego i cywilnego, ale w kodyfikacjach takich jak Landrecht Pruski i Kodeks cywilny austriacki pierwiastek penalny przenikał jeszcze regulacje odszkodowawcze. Wyrazem tego było powiązanie rozmiaru odszkodowania ze stopniem winy sprawcy, które utrzymuje się aż do chwili obecnej w postaci wyraźnych regulacji ustawowych o charakterze norm ogólnych (por. § 1323 KC austr.). Z kolei w szwajcarskiej i polskiej kodyfikacji prawa zobowiązań (art. 43 ust. 1 OR i art. 158 § 1 KZ) pozostawiono decyzję o rozmiarze świadczenia odszkodowawczego sędziemu, co także – w formie bardziej zawoalowanej i elastycznej – umożliwia uzależnienie go od stopnia winy i stanowi reminiscencję powiązania odszkodowania i kary³⁵, jednak z zachowaniem zasady restytucji. Odszkodowanie zasądzane według tego rodzaju regulacji nigdy nie przewyższa rozmiarem szkody, ale nie zawsze ją w całości pokrywa – zwłaszcza w razie niewielkiego zawinienia.

³³ W. Warkalło, *Odpowiedzialność*, 1962, s. 16; Z. Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne*, s. 20 i n.

³⁴ W. Warkalło, *Odpowiedzialność*, 1962, s. 17.

³⁵ J. Winiarz, *Ustalenie wysokości*, s. 162.

Za pozostałość dawnych związków kary i odszkodowania należy również uznać regulacje naprawienia szkody w postępowaniu karnym³⁶, od 2015 r. nieobecne we współczesnych polskich unormowaniach (postępowanie adhezyjne – d. art. 62 i n. KPK).

2. Stan obecny

Zasada winy, polegająca na tym, że dłużnik odpowiada tylko za szkodę wynikłą z jego zawinionego zachowania, została ugruntowana w pierwszych nowożytnych kodyfikacjach, ale w XX w. doszło do lawinowej ekspansji odpowiedzialności obiektywnej pod postaciami **zasad: ryzyka i odpowiedzialności absolutnej**. Jej domeną są te rodzaje działalności, które stwarzają dla otoczenia szczególne niebezpieczeństwa w związku z postępowaniem technicznym, przekładające się m.in. na wielką liczbę wypadków przy pracy oraz wypadków komunikacyjnych. Ustawa czyni dłużnikiem podmiot ustalany na podstawie obiektywnego kryterium (własność, posiadanie lub eksploatacja niebezpiecznego urządzenia, odpowiedzialność za kierowanie procesem produkcyjnym), a motyw legislacyjny przemawiający za oderwaniem odpowiedzialności od winy stanowi idea słuszności³⁷.

Drugą okolicznością, która wywarła znaczący wpływ na aktualny kształt odpowiedzialności odszkodowawczej, jest rozwój **ubezpieczeń**. Umożliwiają one indemnizację szkód, co do których albo nie można posługiwać się nawet najszerzej rozumianym pojęciem sprawstwa (np. wyrządzonych przez siły natury niepozostające pod wpływem człowieka), albo wyłączone jest ustalenie dłużnika z przyczyn natury dowodowej (np. kradzież samochodu przez nieznanego sprawcę). Wkomponowanie ubezpieczeń majątkowych oraz niektórych osobowych w system odpowiedzialności odszkodowawczej spowodowało poszerzenie ochrony poszkodowanego przed koniecznością samodzielnego poniesienia ciężaru uszczerbku. Spowodowało to niektórych przedstawicieli piśmiennictwa do wysunięcia tezy o zastępowaniu odpowiedzialności sprawczej przez odpowiedzialność ubezpieczeniową³⁸. Jak się wydaje, tak daleko idące stanowisko jest pewnym uproszczeniem. Istnienie instytucji regresu (art. 828 KC) uniemożliwia – przynajmniej od strony formalnej – zaaprobowanie powyższego poglądu. W praktyce regres jest jednak stosunkowo słabo wykorzystywany, stąd z empirycznego punktu widzenia przytoczony pogląd znajduje mocniejsze uzasadnienie. Niezależnie od przyjmowanego ujęcia należy natomiast uznać, że ubezpieczenia uzupełniają odpowiedzialność sprawczą (w sprawie pojęcia odpowiedzialności sprawczej zob. Nb 10)³⁹. Niewątpliwie wpływa to na rozwój i umocnienie kompensacji szkód.

3. Perspektywy

W związku z opisanym rozwojem ubezpieczeń gospodarczych oraz społecznych w piśmiennictwie, zwłaszcza francuskim, zaprezentowano ponad 70 lat temu tzw. teorię zmięczenia odpowiedzialności cywilnej. Ma ona dwie odmiany. Według pierwszej, odpowiedzialność sprawcza, która dominuje w systemie odpowiedzialności odszkodowawczej w ramach reżimu deliktowego (w prawie polskim por. art. 415 i n. KC)

³⁶ A. Szpunar, Ustalenie odszkodowania w prawie cywilnym, s. 218 i n.

³⁷ T. Dybowski, w: System, t. III, cz. 1, s. 169 i n.

³⁸ W. Warkalło, Odpowiedzialność, 1972, s. 315.

³⁹ T. Dybowski, w: System, t. III, cz. 1, s. 170.

oraz tzw. kontraktowego (art. 471 KC), miałyby ulec zastąpieniu przez obowiązkowe ubezpieczenia majątkowe i osobowe, godzące w jej dotychczasową rolę społeczno-gospodarczą. Stanowiłoby to wyraz ogólnej tendencji do „społecznej repartycji między sprawcami”⁴⁰. Z kolei w drugim wariantcie zmierza się do wprowadzenia na to miejsce systemu powszechnego zabezpieczenia społecznego⁴¹.

Polska nauka prawa, oceniając *de lege lata* obie koncepcje, odniosła się do nich krytycznie⁴². Nie jest prawdą, że masowy rozwój ubezpieczeń przekreślił praktycznie działanie ogólnych zasad odpowiedzialności cywilnej. W odniesieniu do ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej pogląd ten uzasadnia zasada akcesoryjności, zgodnie z którą odpowiedzialność ubezpieczyciela jest każdorazowo limitowana zakresem odpowiedzialności podmiotu ubezpieczonego, ustalonym według zasad powszechnego prawa odszkodowawczego. W przypadku ubezpieczeń mienia nie mamy do czynienia z tak ścisłym powiązaniem, jednak i tutaj ustalenie wysokości szkody podlegającej naprawieniu przez ubezpieczyciela wymaga uwzględnienia norm wyrażonych w art. 361 KC, a ewentualne odstępstwa w tym zakresie, wynikające z umowy lub ogólnych warunków ubezpieczenia, znajdują swoje umocowanie w zastrzeżeniu zawartym w art. 361 § 2 KC [„w braku odmiennego (...) postanowienia umowy”]. Dlatego za słuszne należy uznać zapatrywanie, iż rozwój ubezpieczeń gospodarczych nie godzi w zasady odpowiedzialności wynikające z uregulowań prawa powszechnego⁴³. Ubezpieczenia nie zastępują, lecz uzupełniają i wzmacniają tę odpowiedzialność.

Pogląd o wyższości kompensacji ubezpieczeniowej nad regułami wynikającymi z *ius commune* trafnie uznano za przesadzony⁴⁴. Wprowadzenie powszechnych obowiązkowych ubezpieczeń gospodarczych – niezależnie od tego, czy miałyby one tylko uzupełniać, czy też zastępować odpowiedzialność wynikającą dotychczas z unormowań ogólnych – trzeba ocenić w obecnej sytuacji gospodarczej jako nierealne ze względu na znaczny ciężar kosztów składek; niebezpieczeństwo realizacji nietypowych ryzyk nie podlega działaniu prawa wielkich liczb.

4. Unifikacja

- 6 Postępujące prace unifikacyjne na kontynencie europejskim, a zwłaszcza w ramach Unii Europejskiej, pozwalają na nakreślenie uwag co do tendencji w zakresie prawa odszkodowawczego. Ogólnie rzecz ujmując, przyjęte kierunki są na ogół poprawne. Sedno problemu tkwi jednak w ujęciu poszczególnych instytucji. Na tym poziomie szczegółowości oceny można niejednokrotnie odnieść wrażenie pewnej niespójności wewnętrznej, wynikającej zapewne z dążenia do synkretyzmu uwzględniającego rozwiązania przyjęte dotychczas w poszczególnych porządkach prawnych, niestety nieraz niemożliwe do pogodzenia. Ostrze krytyki stępią jednak fakt, że projekty nie stanowią podstaw przyszłego ustawodawstwa w tradycyjnym rozumieniu; jak na razie są jedynie „opcjonalnymi” instrumentami do potencjalnego wykorzystania.

⁴⁰ W. Warkalło, Przemiany odpowiedzialności cywilnej, w: Tendencje rozwoju prawa cywilnego (pod red. E. Łętowskiej), Ossolineum 1983, s. 347.

⁴¹ A. Szpunar, Wynagrodzenie szkody wynikłej wskutek śmierci, s. 12.

⁴² T. Dybowski, w: System, t. III, cz. 1, s. 172; W. Warkalło, Ubezpieczenie a odpowiedzialność, s. 134; A. Szpunar, Czyny niedozwolone, s. 33.

⁴³ A. Szpunar, Wynagrodzenie szkody wynikłej wskutek śmierci, s. 13.

⁴⁴ A. Szpunar, Wynagrodzenie szkody wynikłej wskutek śmierci, s. 18.

Przechodząc do omówienia poszczególnych projektów, rozpocznijmy od europejskiego kodeksu cywilnego przygotowanego pod przewodnictwem *Ch. von Bara*. Nadmierne znaczenie przypisuje się w nim słuszności jako kryterium istotnemu dla określenia rozmiaru obowiązku odszkodowawczego (art. 2:101 ust. 2). Model taki jest uzasadniony w systemach *common law*, ale na gruncie prawa pisanego sędzia powinien być w większym stopniu związany normami wskazującymi w sposób ścisły ten rozmiar. Podobnie należy ocenić ogólne wytyczne nakazujące uwzględnienie przy ustaleniu wymiaru odszkodowania charakteru i prawdopodobieństwa powstania szkody czy zasadnych oczekiwań wierzyciela (art. 2:101 ust. 3). Projekt dopuszcza także oddalenie roszczenia w razie nadużycia prawa (art. 5:201), dając znaczne pole swobodzie sędziowskiej. Wymagania co do kausalności jako przesłanki powstania odpowiedzialności za szkodę ujęto według koncepcji związku typu *conditio sine qua non* (art. 4:101), przy czym nie uwzględnia się szczególnej podatności na naruszenie występującej po stronie konkretnego poszkodowanego. Zbliżonym do dyskrejonalnego prawem sędziowskim miałyby być również oddalenie powództwa w przypadku zgody poszkodowanego na naruszenie i działania na własne ryzyko (art. 5:101); w razie powstania szkody w wielkich rozmiarach (a zatem czynnika o charakterze czysto obiektywnym), sąd włączyłby kompetencją do miarkowania odszkodowania (art. 6:202). Indemnizacji ma podlegać utrata możliwości korzystania z rzeczy (art. 2:206). *Curiosum* stanowi wyraźne wyłączenie stosowania mechanizmu *compensatio lucri cum damno* (art. 6:103) oraz przyjęcie, iż zawinione przyczynienie poszkodowanego ma stanowić podstawę do redukcji odszkodowania, choć niski stopień winy nie jest w ogóle uznawany za przyczynienie (art. 5:102 ust. 1). Alternatywę dla roszczenia odszkodowawczego miałyby stanowić roszczenie o wydanie korzyści uzyskanych przez dłużnika (art. 6:101).

Na gruncie projektu **Wspólnotowej Ramy Odniesienia** (DCFR) autorstwa *Ch. von Bara* w ramach odpowiedzialności za niewykonanie zobowiązania deklaruje się: indemnizację szkody przyszłej (art. 3:701 ust. 2), wymaganie przewidywalności strat (z wyjątkiem przypadków złego zamiaru, rażącego niedbalstwa i lekkomyślności, art. 3:703) oraz zniesienie odpowiedzialności w zakresie, w jakim poszkodowany doprowadził do przyczynienia lub mógłby ograniczyć stratę (art. 3:704 i n.). Określenie tego zakresu jest jednak bardzo trudne, dlatego można temu modelowi przeciwstawić konstrukcję redukcji odszkodowania znaną prawu polskiemu.

Z kolei w **Zasadach Europejskiego Prawa Kontraktów** (PECL), autorstwa *O. Lando* z 1998 r., uwagę zwracają: dopuszczenie indemnizacji szkody przyszłej (art. 9:501 według nowej numeracji), co do kausalności – wprowadzenie wymagania przewidywalności szkody (a nie tylko naruszenia) w chwili zawarcia umowy, wyłączonego jedynie dla przypadków złego zamiaru lub rażącego niedbalstwa dłużnika (art. 9:503). Kadłubowa jest regulacja przyczynienia poszkodowanego, przewidująca brak odpowiedzialności dłużnika w zakresie, w jakim doszło do przyczynienia (art. 9:504); aktualne pozostają w tej kwestii zastrzeżenia zgłoszone wyżej co do propozycji DCFR.

Zasady Europejskiego Prawa Czynów Niedozwolonych (PETL) wprowadzają w zasadzie uznaniowe kryteria odpowiedzialności za szkodę czysto majątkową, dopuszczając swobodną jej redukcję (art. 2:102). Również w tym przypadku ujęcie kausalności jako przesłanki powstania odpowiedzialności wymaga związku przyczynowego typu *conditio sine qua non* (art. 3:101), gdy zaś chodzi o kausalność wypełniającą od-

powiedzialność, decydować ma kryterium przewidywalności (art. 3:201). Nie uwzględnia się w zasadzie *causae supervenientis* (art. 3:104 ust. 1), chyba że szkodę mogłaby wywołać przyczyna obciążająca poszkodowanego (art. 3:106). Niejasne, właściwie uznaniowe, są kryteria wyłączenia odpowiedzialności w przypadku obrony koniecznej, stanu wyższej konieczności i działania na własne ryzyko (art. 7:101). Przyczynienie poszkodowanego ma być oceniane z odwołaniem się do względów słuszności i może powodować wyłączenie lub ograniczenie odpowiedzialności (art. 8:101). Zmniejszenie zdolności do pracy zarobkowej – w zakresie szkody na osobie – jest uznane za szkodę abstrakcyjną (art. 10:202 ust. 1). Zasady dopuszczają także miarkowanie odszkodowania wyłącznie ze względu na nadmierne obciążenie dłużnika (art. 10:401).

Zasady **UNIDROIT** w ujęciu z 2004 r. dopuszczają naprawienie szkody przyszłej (art. 7.4.3.1) i utraty szans (art. 7.4.3.2). W kontekście kauzalności wymagają przewidywalności szkody, jednak bez przywiązywania wagi do winy umyślnej (art. 7.4.4). Przyczynienie poszkodowanego – stan, w którym szkodę można częściowo przypisać wierzycielowi – również w tym modelu powoduje redukcję odszkodowania w trudnym do określenia zakresie, w jakim poszkodowany przyczynił się do uszczerbku (art. 7.4.7).

IV. Typy odpowiedzialności odszkodowawczej

1. Celowość wyróżnienia

- 7 Powszechnie dokonywane klasyfikacje odpowiedzialności odszkodowawczej według kryterium źródła powstania zobowiązania (*ex contractu, ex delicto* itd., por. Nb 12), czy też zasady, na jakiej ta odpowiedzialność się opiera (wina, bezprawność, ryzyko itd., por. Nb 39), nie są uznawane za wystarczające. Jako przyczynę takiej oceny wskazano przed laty nadal aktualny argument o rosnącym znaczeniu prawa odszkodowawczego, które wymusza stosowanie także innych kryteriów umożliwiających dalszą systematyzację całości stosunków odszkodowawczych⁴⁵.

2. Kryterium pełności – odesłanie

- 8 Odpowiedzialność odszkodowawcza jest klasyfikowana według kryterium pełności odszkodowania⁴⁶. Jego zastosowanie wymaga udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy w danym przypadku szkoda doznana przez poszkodowanego podlega naprawieniu przez inny podmiot w całości, czy tylko w części. Przez pojęcie pełnego naprawienia szkody rozumie się pokrycie uszczerbku doznanego przez poszkodowanego w granicach określonych w art. 361 § 2 KC. W tym znaczeniu ustawodawca posługuje się pojęciem szkody w innych przepisach stanowiących źródło obowiązku odszkodowawczego. Według art. 361 § 2 KC, naprawienie szkody obejmuje poniesione przez poszkodowanego straty (*damnum emergens*) oraz korzyści, które mógłby on osiągnąć, gdyby mu szkody nie wyrządzone (*lucrum cessans*). Poza tak określonym zakresem uszczerbku znajdują się inne niekorzystne konsekwencje zdarzenia szkodzącego. Bliższemu omó-

⁴⁵ W. Warkalło, *Odpowiedzialność*, 1962, s. 65 i n.; zob. jednak krytykę dokonaną przez W. Czachórskiego: J. Winiarz, *Sprawozdanie z dyskusji na zebraniu naukowym Działu Prawa Cywilnego INP PAN z dnia 7.4.1961 r.*, w: *Sprawozdania z prac naukowych Wydziału I PAN*, 1961, Nr 4, s. 98.

⁴⁶ W. Warkalło, *Odpowiedzialność*, 1972, s. 123.

wieniu zasady pełnego odszkodowania poświęcono wywód zawarty w Nb 76, natomiast odstępstwom od niej – rozważania w Nb 175 i n. oraz 179 i n.

3. Kryterium ekonomicznego rozkładu ciężaru odpowiedzialności

Z punktu widzenia ekonomicznego odpowiedzialność odszkodowawcza może polegać na obciążeniu majątkowymi skutkami obowiązku naprawienia szkody wyłącznie podmiotu wskazanego w normie prawnej jako dłużnik bądź też szerszego kręgu osób. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z odpowiedzialnością typu indywidualnego, w drugim zaś – z odpowiedzialnością repartycyjną (zbiorową). Jako uzasadnienie wyróżnienia odpowiedzialności repartycyjnej wskazano w piśmiennictwie jej szczególną rolę polegającą na minimalizacji uszczerbku społecznego wynikającego z naprawienia szkody⁴⁷. Faktyczne obciążenie szerszej grupy podmiotów ciężarem indemnizacji można uznać za swoisty przejaw rozwoju odpowiedzialności odszkodowawczej, w szczególności zaś jej funkcji kompensacyjnej, ponieważ zapewnia ona – w większym stopniu niż odpowiedzialność indywidualna – pokrycie uszczerbku.

Granice między obydwoma typami nie są ostre. Istnieją bowiem liczne sytuacje, gdy ciężar odpowiedzialności indywidualnej może być wtórnie przerzucony na krąg podmiotów wchodzących w stosunki kontraktowe z dłużnikiem (np. w razie konieczności naprawienia szkody przez monopolistę). Należy podkreślić, że omawiane kryterium ma charakter ekonomiczny, faktyczny, a nie prawny. Z punktu widzenia treści stosunku odszkodowawczego odpowiedzialność obciąża zawsze konkretny podmiot lub podmioty, ale nie ich zbiór o trudnym nieraz do określenia składzie osobowym.

Należy jednak zaznaczyć, że możliwe jest wprowadzenie odpowiedzialności o charakterze repartycyjnym na mocy normy prawnej, co występuje niekiedy w prawie obcym, jednak zawsze ma ona charakter szczególny. Tytułem przykładu można wskazać rozwiązania stosowane w przypadku pozornego zbiegu przyczyn (zob. Nb 117), gdy nie ustalono jednoznacznie sprawstwa, a w grę wchodzi w tym zakresie wiele podmiotów, gdyż wszystkie podejmowały zachowania mogące prowadzić do powstania konkretnego uszczerbku. Nałożenie solidarnej odpowiedzialności na szerszy krąg podmiotów można w takich wyjątkowych sytuacjach uznać za przejaw odpowiedzialności repartycyjnej i to w sensie prawnym, a nie tylko ekonomicznym.

Do odpowiedzialności repartycyjnej (ujmowanej już tylko z punktu widzenia ekonomicznego) należy odpowiedzialność Skarbu Państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego. System budżetowy musi uwzględniać konieczność realizacji zobowiązań odszkodowawczych i dzieje się to z uszczerbkiem dla możliwości realizacji przez dłużnika interesów tych członków.

Kolejny znaczący przypadek odpowiedzialności repartycyjnej stanowi odpowiedzialność ubezpieczeniowa. Ubezpieczyciel, wypłacając świadczenie odszkodowawcze, czyni to z funduszy zgromadzonych w drodze uiszczania składek przez ubezpieczających.

⁴⁷ W. Warkalło, *Odpowiedzialność*, 1972, s. 114.

4. Kryterium sprawstwa

10 Odpowiedzialność odszkodowawcza jest także dzielona według kryterium podmiotowego na sprawczą i gwarancyjną⁴⁸. Ujęcie to krzyżuje się z omówionym wyżej w Nb 9⁴⁹. W przypadku obciążenia odpowiedzialnością sprawcy szkody mówimy o odpowiedzialności sprawczej; gdy brak takiego powiązania, zachodzi odpowiedzialność gwarancyjna. *Crux interpretationis* stanowi tu określenie pojęcia sprawstwa. Było ono ujmowane bardzo szeroko⁵⁰, w jego ramach lokowano bowiem nie tylko odpowiedzialność za czyn własny (art. 415 i 471 KC), ale także sytuacje, w których ustawa nakłada na jakiś podmiot obowiązek naprawienia szkody, choć między jego zachowaniem a naruszeniem dóbr prawnie chronionych zachodzi związek pośredni i niekoniecznie przyczynowy (art. 427, 429–431, 433–436, 474 KC)⁵¹.

Przeciwko takiemu ujęciu wysunięto argument zbyt szerokiego definiowania pojęcia sprawstwa⁵², któremu trudno odmówić trafności. Krytykowana koncepcja nadmiernie rozszerza zakres odpowiedzialności sprawczej, co może narazić samo wyróżnienie obu kategorii na zarzut nieoperatywności. Sprawstwo należy pojmować jako wymaganie istnienia po stronie podmiotu odpowiedzialnego co najmniej adekwatnego związku przyczynowego (w rozumieniu art. 361 § 1 KC) między jego zachowaniem a naruszeniem jakiegoś dobra⁵³. Nie wystarczy jednak taki związek między zachowaniem innej osoby i naruszeniem, wymagany np. dla powstania odpowiedzialności ubezpieczyciela w ramach ubezpieczenia OC. W przypadkach odpowiedzialności na zasadzie winy do powyższego wymagania dochodzi jeszcze konieczność wykazania winy własnej dłużnika. Istotnym mankamentem omawianego typu odpowiedzialności jest każdorazowa konieczność przypisania imiennie określönemu podmiotowi zachowania sprawczego, która nie zawsze występuje przy odpowiedzialności gwarancyjnej. W przypadku odpowiedzialności sprawczej ustawodawca koncentruje się na szkodzie wyrządzonej, zaś przy odpowiedzialności gwarancyjnej – na szkodzie doznanej (poniesionej) przez poszkodowanego.

Skorygowanie cezury między odpowiedzialnością sprawczą i gwarancyjną wymusza ponowne określenie sytuacji podlegających jednej z tych kategorii. Do odpowiedzialności sprawczej należy zaliczyć odpowiedzialność za czyn własny (art. 142, 149, 182 § 1, art. 415–417, 417², 422 KC – z wyłączeniem korzystającego ze szkody, art. 427, 428, 429, 431 KC – w zakresie, w jakim dłużnik odpowiada za winę własną, art. 436 § 2 KC, odpowiedzialność za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania – art. 471 KC, z tytułu wadliwego prowadzenia spraw bez zlecenia – art. 755 i 757 KC).

Natomiast charakter gwarancyjny będzie miała odpowiedzialność wynikająca z czynów cudzych bądź zdarzeń niebędących czynami, jeżeli jej przesłanką nie jest wina własna dłużnika, a między zachowaniem dłużnika a naruszeniem nie wymaga się istnienia adekwatnego związku przyczynowego.

⁴⁸ W. Warkalło, *Odpowiedzialność*, 1972, s. 108–112; A. Stelmachowski, *Wstęp*, 1984, s. 315.

⁴⁹ W. Warkalło, *Odpowiedzialność*, 1972, s. 114.

⁵⁰ W. Warkalło, *Odpowiedzialność*, 1972, s. 109, 122.

⁵¹ Przepisy wskazane przez W. Warkalłę, *Odpowiedzialność*, 1972, s. 109 i n.

⁵² T. Dybowski, w: *System*, t. III, cz. 1, s. 175.

⁵³ Por. W. Warkalło, *Odpowiedzialność*, 1972, s. 106.

W piśmiennictwie wyrażono pogląd⁵⁴, iż tylko w zakresie odpowiedzialności sprawczej można rozważać realizację funkcji prewencyjnej i represyjnej (bliżej o pojęciu tych funkcji zob. Nb 55). Stanowisko to, w świetle przedstawionej wyżej koncepcji sprawstwa, wymagałoby zawężenia do tych przypadków, gdy odpowiedzialność sprawcza jest oparta na zasadzie winy (art. 415, 416, 422 KC – z wyłączeniem korzystającego ze szkody, art. 427, 429, 431 KC – w zakresie, w jakim dłużnik odpowiada za winę własną, art. 436 § 2, art. 471 KC).

V. Reżimy odpowiedzialności odszkodowawczej

1. Uwagi ogólne

Pochodzący jeszcze z prawa rzymskiego dwupodział źródeł odpowiedzialności odszkodowawczej (*ex contractu – ex delicto*) uznano w toku rozwoju prawa za niewystarczający, co było przyczyną uzupełniania go o nowe kategorie. Wyrazem tej tendencji było wymienienie w art. 1 KZ, jako źródeł zobowiązań oświadczeń woli, czynów i innych zdarzeń. Chociaż Kodeks cywilny nie przejął tego unormowania, nie ulegało wątpliwości, iż nie wprowadził on w omawianym zakresie istotnych zmian, a zarazem unormowanie w art. 415 i n. oraz art. 471 i n. KC reguł odpowiedzialności odszkodowawczej deliktowej i kontraktowej nie może być uważane za regulację wyczerpującą. Wskazywano, iż poza tymi dwoma reżimami istnieje co najmniej trzecie źródło odpowiedzialności, określając je mianem wynikającego „bezpośrednio z ustawy”⁵⁵.

Cechą wspólną, łączącą poszczególne reżimy odpowiedzialności, jest **obowiązek naprawienia szkody**. Systematyka kodeksowa uzasadnia tezę o jednolitości reguł rządzących ustaleniem odszkodowania, niezależnie od reżimu, w ramach którego powstał taki obowiązek; wszelkie odstępstwa w tym zakresie muszą wynikać z ustawy lub czynności prawnej. Powoduje ona także, iż cele obowiązku naprawienia szkody, do których dochodzimy w wyniku wykładni art. 361–363 KC, znajdują zastosowanie w odniesieniu do poszczególnych przypadków unormowanych w ramach każdego z reżimów.

Przyjęta w KC konstrukcja prowadzi do ujednoczenia systemu odpowiedzialności odszkodowawczej i stanowi wyraz dążenia do zacierania różnic między poszczególnymi reżimami⁵⁶. Dotychczasowe zasadnicze rozróżnienie na odpowiedzialność deliktową i kontraktową tkwi swymi korzeniami w utrwalonym tradycją podziale, ale niekoniecznie znajduje uzasadnienie funkcjonalne, czego dowód stanowi m.in. tendencja do jednolitego ujmowania odpowiedzialności w prawie konwencyjnym (dotyczy to w szczególności tych dziedzin obrotu prawnego, w których element transgraniczny jest obecny w znacznym stopniu – np. prawa przewozowego)⁵⁷.

2. Systematyka reżimów odpowiedzialności

Tradycyjny podział odpowiedzialności odszkodowawczej na dwa reżimy – deliktowy i kontraktowy – jeszcze pod rządami KZ został poddany krytyce jako niewystarza-

⁵⁴ Z. Brodecki, Obowiązek naprawienia szkód, s. 67; A. Stelmachowski, Wstęp, 1969, s. 262; tenże, Wstęp, 1984, s. 328.

⁵⁵ W. Warkalło, Odpowiedzialność, 1972, s. 107.

⁵⁶ T. Dybowski, w: System, t. III, cz. 1, s. 182.

⁵⁷ W. Warkalło, Odpowiedzialność, 1972, s. 223.